VARLIQ وارلیق

Dil, Ədəbiyyat, Mədəniyyət və Cəmiyyət Araşdırmaları Dərgisi
Dil, Edebiyat, Kültür ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Literature, Culture and Social Studies
İkinci Dönem. Sayı: 2026: 44(2), ss. 57-62
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

ایلک تورکجه اؤیرتمنیم دوکتور محمدتقی زهتابی

● **دوکتور محمدرضا هیئت**[۱]

پروفسور دوکتور محمدتقی زهتابی، کیمیلری اوچون بؤیوک بیر عالیم و دیلچی، کیمیلری اوچون تاریخچی، کیمیلری اوچونسه عؤمرونو میلّتی‌نین داعواسینا آدامیش بیر مجادله آدامی‌دیر. تاریخچی اولمادیغیم اوچون اونون تورک تاریخی ایله ایلگیلی اثرلرینی دگرلندیرمگی بو ساحه‌نین اوزمانلارینا بوراخماغی ترجیح ائدیرم. آنجاق بیر دیلچی اولاراق اورتایا قویدوغو اثرلر، ایشلتدیگی یؤنتملر، سئچدیگی اؤرنکلر و ایره‌لی سوردویو گؤروشلر، اونون تورک دیلی آراشدیرمالاریناداکی یئتکینلیگینی گؤسترمه‌یه یئترلی‌دیر.

زهتابی‌نین حیاتینی میلّتینه آداماسی؛ عؤمور بویونجا قارشیلاشدیغی حاقسیزلیقلارا، سورگونلر و حبس حیاتینا باخمایاراق میلّی داعواسیندان واز گئچمه‌مه‌سی ده اونون مجادله‌جی شخصیتی‌نین ان آچیق گؤسترگه‌سی‌دیر. آنجاق منیم اوچون دوکتور زهتابی‌نین بوتون بونلارین اؤته‌سینده باشقا بیر یئری و دگری واردیر. چونکو بیلیمسل آنلامدا او، منیم ایلک تورکجه اؤیرتمنیمدیر.

آنا دیلینده تحصیل امکانلاریندان محروم قالمیش توپلوملاردا، انسانین اؤز دیلی‌نین قرامرینی بیلیمسل یؤنتملرله و بو ساحه‌نین اوزمانلاریندان اؤیرنه‌بیلمه‌سی باشلی باشینا بؤیوک بیر شانسدیر. من ده گنجلیگیمده بو شانسی یاخالایان و دگرلندیرنلردن بیری اولدوم. بو نه‌دنله منه

[۱] *وارلیق* درگیسی باش ادیتورو، آنکارا اونیورسیته‌سی اؤیرتیم اویه‌سی. ایمیل: mrheyet@gmail.com

تورکجه‌نی اؤیره‌دن اوستادلاریما، اؤزللیکله ده ائولرده یاپیلان درسلرینه قاتیلما امکانینی منه ساغلایان اوستادیم مرحوم دوکتور زهتابی‌یه هر زامان مینّت دویدوم.

دوکتور زهتابی ایله تانیشمامدا دوکتور جواد هیئت‌ین بؤیوک رولو واردی. بو تانیشمانین حکایه‌سی ایسه منیم اوچون باشلی باشینا اونودولماز بیر خاطیره‌دیر.

اورتا مکتب ایللرینده، ۱۹۸۵-۱۹۸۲ آراسیندا، *وارلیق* درگیسی سایه‌سینده بیلیم و کولتور دونیامیزین اؤنده گلن شخصیتلری‌نین بیر چوخونو هله اؤزلری ایله تانیشمادان آد اولاراق تانیماغا باشلامیشدیم. درگیده یاییملانان مقاله‌لرینی اوخویور، الده ائده‌بیلدیگیم اؤلچوده کیتابلارینی تاپماغا چالیشیردیم. بو شخصیتلردن بیری ده دوکتور زهتابی ایدی. اونون *وارلیق*دا یاییملانان مقاله و شعرلرینی اوخوموش، یازیلاریندان یارارلانمیشدیم. آنجاق او ایللرده زهتابی‌نین کیم اولدوغو، نئجه بیر حیات یاشادیغی و تورک دیلی اوچون یاپدیغی چالیشمالارین قاپسامی حاقیندا چوخ بیلگیم یوخدو.

لیسه ایللرینه گلدیگیمده دیلیمیزه و ادبیاتیمیزا اولان ایلگیم داها دا درینلشدی. داها اؤنجه اوخودوغوم بعضی یازیلاری یئنیدن اوخوماغا، دیل و ادبیاتلا ایلگیلی قاناقلاری داها دقتلی تعقیب ائتمگه باشلادیم.

او سیرالاردا لیسه دوستوم سئوگیلی جهانبخش بختاورین مکتبه گتیردیگی کیریل حرفلی بیر اوشاق درگیسی منیم اوچون یئنی بیر قاپی آچدی. بو درگی سایه‌سینده کیریل الیفباسینی گؤزلجه اؤیرنمه‌یه قرار وئردیم. قیسا سوره ایچریسینده بو الیفبایلا یازیلمیش متنلری راحاتلیقلا اوخویابیله‌جک بیر سویه‌یه چاتدیم. بئله‌لیکله سوویت آذربایجانیندا یاییملانان کیتاب و درگیلردن الیمه گئچدیگینده اوخویوب، آنلایابیله‌جکدیم. عینی ایللرده من ده یازماغا، کیچیک مقاله‌لر قلمه آلماغا باشلامیشدیم. ۱۷ یاشیمدا «محمد فضولی‌نین فارسجا دیوانی حاقیندا» یازدیغیم ایلک مقاله *مهد آزادی* قزئته‌سینده یاییملاندی. بیر ایل سونرا ایسه «گنجه‌لی نظامی‌نین حیاتی و اثرلری» باشلیقلی مقاله‌م، نظامی‌نین ۸۵۰-جی ایل دؤنومونده تبریز اونیورسیته‌سینده دوزنله‌نن اولوسلار آراسی کونفره مناسبتی ایله یئنه *مهد آزادی* طرفیندن نشر ائدیلن و بؤیوک نظامی اوزمانلاری‌نین مقاله‌لری‌نین یئر آلدیغی کیتابدا باسیلدی.

بوتون بونلار البته دوکتور جواد هیئت‌ین ده دقتینی چکیردی. منیم دیلیمیز و ادبیاتیمیزا دویدوغوم ایلگینی یاخیندان تعقیب ائدیر، بوندان ممنونیت دویدوغونو زامان زامان دیله گتیریردی. صحبتلریمیزده بیر نئچه دفعه اؤز عایله‌سیندن، اؤزللیکله ده هیئت سوی آدینی داشییان بیری‌نین اونون یولونو داوام ائتدیرمه‌سینی آرزو ائتدیگینی سؤیله‌میشدی. منیم ده بو ساحه‌یه یؤنلمه‌م و تورک دیلی و ادبیاتینا گئده‌رک داها چوخ ایلگی گؤسترمه‌م اونو سئویندیریردی.

۱۹۸۹ (۱۳۶۸) ایلینده دوکتور جواد هیئت‌ین تبریزه گلدیگی گونلردن بیرینده یاشانان بیر اولای، حیاتیمین سونراکی دؤنمینده اؤنملی بیر یئره صاحیب اولاجاق تانیشمانین دا باشلانغیجی اولدو.

جواد هیئت، باکی‌داکی کیریل حرفلری ایله یاییملانمیش «آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی» آدلی کیتابینی منه اوزاداراق اوخومامی ایسته‌دی. کیتابی الیمه آلدیم و سطیرلری اوخوماغا باشلادیم. کیریل حرفلرینی زورلانمادان و سرعتله اوخودوغومو گؤرونجه موتلولوغونو گیزله‌ده‌بیلمه‌دی. اوزونو بؤیوک قارداشیم دوکتور فرهادا چئویره‌رک:

«محمدرضا تهرانا، منیم یانیما گلمه‌لی‌دیر.» دئدی.

او تاریخده لیسه سون صینیف اؤیرنجیسی ایدیم. بیر آن اؤنجه عسگرلیگیمی تاماملاییب، آردیندان پاسپورتومو آلاراق تورکولوژی تحصیلی اوچون باکی‌یا گئتمگی پلانلاییردیم. آنجاق عسگره گئتمه‌مه یاخلاشیق بیر ایل واردی.

جواد هیئت بیر سوره دوشوندوکدن سونرا تلفون دفترینی الینه آلدی. صحیفه‌لری قاریشدیرارکن منه، تلفون ائده‌جگی شخصین چوخ بؤیوک بیر دیلچی و عالیم اولدوغونو سؤیله‌دی. آردیندان دوکتور زهتابی‌نین تلفونونو تاپدی و اونا زنگ ائتدی.

تلفونون او بیری اوجوندا‌کی شخصین ایللردیر *وارلیق* صحیفه‌لرینده آدینی گؤردویوم و یازیلارینی اوخودوغوم دوکتور زهتابی اولدوغونو بیلیردیم. آرالاریندا‌کی صحبتین سون درجه صمیمی اولدوغو داها ایلک جمله‌لردن آنلاشیلیردی.

59

جواد هیئت مندن بیر آز اؤوگو ایله سؤز ائتدیکدن سونرا بئله دئدی:

«قارداش‌اوغلوم محمدرضانی سیزه گؤندرمک ایسته‌ییرم. اونون الیندن توتون لطفا.»

بو جمله‌نی هئچ اونوتمادیم.

دوکتور زهتابی ده جواد هیئت‌ین ایستگینی قبول ائتدی. هفته‌نین ایلک گونو تبریز رادیوسو دیش یاییینلار بؤلومونه (برون مرزی) گلمه‌می سؤیله‌دی.

تلفون دانیشغی سونا چاتمیشدی، اما منیم هیجانیم یئنی باشلاییردی. او آندا دوکتور زهتابی‌نین «الیمدن نئجه توتاجاغینی»، منه نه‌لر اؤیره‌ده‌جگینی تام اولاراق بیلمیردیم. بیلدیگیم تک شئی، ایللردیر آدینی ائشیتدیگیم و یازیلارینی اوخودوغوم بیر بیلیم آدامی ایله تانیشاجاق و اوندان بیر شئیلر اؤیره‌نه‌جک فرصتی تاپاجاق اولماغیم ایدی.

بلیرله‌نن گون و ساعاتدا تبریز رادیوسونا گئتدیم. گؤره‌ولیلرین یؤنلندیرمه‌سی ایله دیش یاییینلار بؤلومونده‌کی بیر اوتاغا گیردیم. ایچری گیردیگیمده دوکتور زهتابی‌نی همن گؤردوم.

اوتاغین قاپیپا یاخین طرفینده‌کی صندلیده اوتوروردو. چئوره‌سینده ایسه رادیو چالیشانلاری واردی. قیسا سوره سونرا اونلارین دا دوکتور زهتابی‌دن تورکجه درسی آلدیقلارینی آنلادیم.

دوکتور زهتابی منی یانینا چاغیردی. الیمه کیچیک بیر کاغیذ وئردی و سسینی قیساراق:

«بورادا سنین اوتورمانا ایذین وئرمزلر. ائولرده ده درسلره باشلایاجاغیق. بو، مهندس اقدسی‌نین نومره‌سی‌دیر. زنگ ائله؛ سنه گونونو و آدرسینی سؤیله‌یه‌جک.» دئدی.

کاغیذی آلدیم و اینانیلماز بیر هیجانلا اوتاقدان چیخدیم. بئله‌لیکله دوکتور جواده هیئت‌ین بیر نئچه گون اؤنجه تلفوندا سؤیله‌دیگی «اونون الیندن توتون» سؤزو منیم اوچون سوموت (عینی) بیر آنلام قازانماغا باشلامیشدی.

آنجاق اساس حکایه، دوکتور زهتابی‌نین ائولرده وئردیگی او درسلرله باشلایاجاقدی.

آرادان ایکی گون گئچمه‌دن مهندیس اقدسی‌یه تلفون آچدیم. اؤزومو تانیتدیم و تلفون نومره‌سینی دوکتور زهتابی‌دن آلدیغیمی سؤیله‌دیم. منی بؤیوک بیر نزاکتله قارشیلادی؛ اونا مندن سؤز ائدیلدیگینی و گله‌جگمیدن خبری‌نین اولدوغونو سؤیله‌دی. درسلرین هله باشلامادیغینی، آنجاق بیر-ایکی هفته ایچینده باشلایاجاغینی و گونو بللی اولدوغوندا منه خبر وئره‌جگینی بلیرتدی.

او ایللرده موبایل تلفونو یوخدو، ارتباط ساده‌جه ثابیت تلفونلارلا ساغلانابیلیردی. بو نه‌دنله ائوده‌کیلره دورومو آنلاتدیم و مهندیس اقدسی‌دن تلفون گؤزله‌دیگیمی سؤیله‌دیم. یاخلاشیق اون گون سونرا گؤزله‌دیگیم تلفون گلدی. مهندیس اقدسی درسین یاپیلاجاغی گونو و ساعاتی سؤیله‌دی، آردیندان آدرس وئردی.

۱۸-۱۷ یاشلاریندا بیر گنج اولاراق ایلک دفعه آنا دیلیمده، اوسته‌لیک اوسته‌لیک اونو قرامرینی اؤیرنمک اوزره درس آلاجاق اولمانین هیجانی بوتون منلیگیمی بورواموشدو. درسده کیملرین اولاجاغی دا منیم اوچون ماراقلی ایدی. منیم کیمی دیلیمیزه کؤنول وئرمیش گنجلرله تانیشاجاغیمی دا دوشونور، او گونو صبیرسیزلیکله گؤزله‌ییردیم.

بلیرله‌نن گون و ساعاتدا وئریلن آدرسه گئتدیم و قاپینی چالدیم. محترم بیر خانیم قاپینی آچدی و منی بیر اوتاغا یؤنلندیردی. ایچری گیردیگیمده منی شاشیردان منظره ایله قارشیلاشدیم. منیم کیمی گنجلرله قارشیلاشماغی گؤزلرکن، کیمیلرینی تانیدیغیم، کیمیلرینی ایسه ایلک دفعه گؤردویوم مندن یاشجا اولدوقجا بؤیوک انسانلارین آراسیندا گؤردوم اؤزومو. من اوتاغا گیرینجه آیاغا قالخاراق «خوش گلدین» دئدیلر.

اورادا اولانلاردان دوکتور زهتابی‌نی البته تانییردیم. حسن دمیرچی و صمد سرداری‌نیانی دا بیلیردیم. مهندیس اقدسی، مهندیس تقوی و رحیم رئیس‌نیا ایله یاخیندان ایلک کز اورادا تانیشدیم. مهندیس اقدسی‌نین دوکتور زهتابی‌نین باجیسی اوغلو اولدوغونو دا داها سونرا اؤیرندیم.

هامی یئرده اوتورووردو. من ده آرالارینا قاتیلدیم. یاشیمین کیچیکلیگیندن و ایلک دفعه بئله بیر اورتامدا اولدوغومدان قایناقلانان هیجانی فرق اتمیش اولمالیدیرلار کی، چوخ دا اوزرینده دورمادان صحبتلرینه قالدیقلاری یئردن داوام ائتدیلر. بئله‌لیکله من ده قیسا سوره‌ده راحاتلاماغا باشلادیم.

بیر سوره سونرا درس باشلادی. دوکتور زهتابی اؤنجه‌دن حاضیرلادیغی درس نوتلاریندان بیر نئچه صحیفه منه ده وئردی. ایلک قونوموز سس بیلگیسی ایدی. آنلاشیلان بو یالنیز منیم دئییل، قروپون دا ایلک درسلریندن بیری ایدی.

دوکتور زهتابی، اؤزونه مخصوص اوسلوبو ایله بیر باشا قرامر موضوعسونا گئچمک یئرینه اؤنجه دیلیمیزین قابلیتلریندن و گوجوندن دانیشماغا باشلادی. او گون سؤیله‌دیگی بیر جمله حافیظه‌مه ائله قازیلدی کی، آرادان گئچن بونجا ایله باخمایاراق هله ائشیتدیگیم گونکو کیمی خاطیرلاییرام:

«بیز دیلیمیزی قورویابیلمه‌دیک آنجاق دیلیمیز بیزی قورودو.»

او یاشلاردا بئله بو سؤزون درین آنلامی منی چوخ ائتکیله‌میشدی. بیر طرفدن بیزیم بیر میلّت اولاراق دیلیمیزه گرکدیگی اؤلچوده صاحیب چیخمادیغیمیزی آنلادیر، او بیر طرفدن تورکجه‌نین بوتون باسقیلارا و آسیمیلاسیون سیاستلرینه رغماً توپلومو آیاقدا توتان گوجونه اشاره ائدیردی. دیلیمیزی بیز یئترینجه قورویابیلمه‌میشدیک؛ آنجاق دیلیمیز کیملیگیمیزی، حافیظه‌میزی و بیزی بیر-بیریمیزه باغلایان گؤرونمز باغلاری قوروموشدو.

نه یازیق کی، بو سؤزو ایلک ائشیتدیگیم تاریخین اوزریندن ۳۶ ایل گئچمیش اولماسینا باخمایاراق، دوکتور زهتابی‌نین او جمله‌سی بو گون ده گونجللیگینی ساخلایییر.

پلانلاندیغی کیمی درسلر تخمینا بیر ایل بویونجا دوزنلی اولاراق داوام ائتدی. هر هفته قروپوموزداکی شخصلرین بیری‌نین ائوینده توپلانیردیق. بئله‌لیکله ائودن ائوه دولاشان بو درسلر، منیم اوچون ساده‌جه دیل بیلگیسی اؤیرندیگیم بیر درس دئییل، عینی زاماندا دؤنمین اؤنملی آیدینلارینی یاخیندان تانیدیغیم بیر مکتب حالینا گلمیشدی.

درسلر سیراسیندا دوکتور زهتابی‌نین اؤزللیکله ایکی نفره زامان- زامان گیلئیلیک ائتدیگینی ده خاطیرلاییرام: رحیم رئیس‌نیا و صمد سرداری‌نیا. هر ایکیسینی ده اثرلرینی تورکجه یازمادیقلاری اوچون الشدیریردی. اونلار ایسه بو یاشدان سونرا تورکجه‌نی فارسجا قدر راحات یازابیلمه‌یه‌جکلرینی سؤیله‌یه‌رک اؤزلرینی مدافیعه ائدیردیلر.

بو کیچیک تارتیشمالار بئله اصلینده زهتابی‌نین دیل مسئله‌سینه نئجه باخدیغینی گؤستریردی. اونون اوچون تورکجه ساده‌جه اوزرینده آراشدیرما آپاریلماسی گره‌کن بیر دیل دئییلدی؛ یازیلماسی، ایشلنمه‌سی و حیاتین هر ساحه‌سینده ایشله‌دیلمه‌سی گره‌کن بیر دیل ایدی.

بیر ایلین سونوندا من درسلرین تامامینا قاتیلمیش، بیر یاندان دا عسگرلیگه گئتمگه حاضیرلانیردیم. بیر سوره سونرا دوکتور زهتابی‌نین بو درسلر اوچون حاضیرلادیغی نوتلارین کیتاب شکلینده ده یاییملاندیغینی گؤردوم.

داها دا اؤنملیسی، تخمینا بیر ایل سونرا دوکتور زهتابی‌نین بو دفعه اؤزللیکله گنجلره یؤنه‌لیک یئنی ائو کورسلاری دوزنله‌دیگینی اؤیرندیم. چوخ سایید گنج بو درسلره قاتیلاراق تورکجه‌نی

بیلیمسل یؤنتملرله اؤیرنمگه باشلادی. بو گنجلردن بیر چوخو داها سونرا اؤیرندیکلرینی باشقالارینا اؤیرتدی؛ اؤز بؤلگه‌لرینده و یا اونیورسیته‌لرده کؤنوللو تورکجه درسلری دوزنله‌یه‌رک یئنی اؤیرنجیلره تورکجه‌نی اؤیرتمگه باشلادی.

بئله‌لیکله زهتابی‌نین ائولرده باشلاتدیغی درسلر، او اوتاقلاردا توپلانان بیر نئچه نفرین تحصیلی ایله محدود قالمادی. اؤیره‌ننلرین اؤیرتمگه باشلادیغی و گئدرک گئنیشله‌ین بیر حلقه‌یه دؤنوشدو.

سونراکی ایللرده باشقا قرامر کیتابلارینی اوخویوب فرقلی دیل بیلگیسی یاخلاشیملارینی تانیدیقجا، دوکتور زهتابی‌نین او درسلرده آنلاتدیقلاری‌نین و ایشلتدیگی یؤنتمین نه قدر اوریژینال اولدوغونو داها یاخشی باشا دوشمگه باشلادیم. اونون اؤنملی اؤزللیکلریندن بیری، دیل بیلگیسینی آنلاتیرکن اؤرنکلرینی مومکون اولدوغونجا گونئی آذربایجانلی یازار و شاعیرلرین اثرلریندن سئچمه‌سی ایدی. اؤزللیکله میرزه علی معجزون شعرلرینه گئنیش یئر وئریردی. بئله‌لیکله قرامر اؤیره‌دیرکن عینی زاماندا اؤیرنجیلرینی گونئی آذربایجان تورک ادبیاتی‌نین قایناقلاری ایله تانیشدیریردی.

عسگرلیکدن سونرا *وارلیق* درگیسینده چالیشمایا باشلاماملا بیرلیکده دوکتور زهتابی ایله ایلیشکیمیز ده یئنی بیر بویوت قازاندی. آرتیق ساده‌جه اسکی اؤیرنجیسی اولاراق دئییل، تورکجه یایین یاپان بیر درگی‌نین چالیشانی اولاراق دا اونونلا ارتباط حالیندایدیم. گؤروشمه‌لریمیز و خبرلشمه‌لریمیز آرتدی. اؤزللکیله ایملا قایدالاری قونوسوندا تئز- تئز فیکیر آلیش- وئریشی آپاریردیق.

دوکتور زهتابی تهرانا هر گلدیگینده *وارلیق* درگیسینه باش چکر و درگی‌نین تهران‌داکی یازارلاری ایله گؤروشردی. بعضا دوکتور هیئت اونو معاینه ائدر، ساغلیق دورومو ایله ایلگیله‌نر و بونون اوچون گرکلی توصیه‌لری وئررردی.

باکی‌دا اؤیرنجی اولدوغوم ایللرده ده دوکتور زهتابی ایله گؤرشومه‌لریمیز داوام ائتدی. بو گؤروشمه‌لرین بیری مرحوم پروفسور دوکتور نورالدین رضانین ائوینده گرچکلشمیشدی. او گون ائوده دوکتور زهتابی ایله یاناشی دوکتور جواد هیئت و بختیار واهابزاده ده واردی. صمیمی بیر ائو توپلانتیسی ایدی. من ده گنج بیر اونیورسیته اؤیرنجیسی اولاراق بیر بوجاقدا اوتورموش، تورک دونیاسی‌نین بو اؤنملی شخصیتلری‌نین تورک دیلی، ادبیاتی و تاریخی اوزرینه آپاردیقلاری صحبتلری بؤیوک بیر دقت و ذؤقله دینله‌ییردیم.

ایندی او تاریخدن و دوکتور زهتابی‌نین ایلک تورکجه درسینه قاتیلدیغیم گوندن ایللر گئچیر. بونا باخمایاراق بوگون تورک دیلی و ادبیاتی اوزرینه آپاردیغیم هر چالیشمادا، یازدیغیم هر یازیدا و یئتیشدیرمگه چالیشدیغیم هر اؤیرنجیده اونون امگیندن بیر ایز اولدوغونو دوشونورم. بو نه‌دنله دوکتور زهتابی منیم اوچون ساده‌جه بیر عالیم و مجادله آدامی دئییل، منیم ایلک اؤیرتمنیم‌دیر. اونو رحمت، مینّت و درین بیر سایغی ایله آنیرام.